

DECYZJA

Działając na podstawie przepisów następujących aktów prawnych:

- (1) ustawy z dnia 14 czerwca 1960 roku – Kodeks postępowania administracyjnego (tekst jednolity: Dz. U. z 2023 r. poz. 775 ze zm.) [KPA]: art. 104 § 1 i 2, 107 § 1 i 2 KPA,
- (2) ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (tekst jednolity: Dz. U. z 2022 r. poz. 840 ze zmianami) [Ustawa o Ochronie Zabytków]: art. 89 pkt 2, art. 91 ust. 4 pkt 4, art. 6 ust. 1 pkt 2 lit. f, art. 7 ust. 1, art. 36 ust. 1 pkt 1, i art. 36a ust. 1 Ustawy o Ochronie Zabytków,
- (3) rozporządzenia Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 22 sierpnia 2018 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków (Dz. U. z 2021 poz.81) [Rozporządzenie]: § 12 ust. 1, pkt 1-7, § 12 ust. 2 pkt. 1, 3, 4, § 12 ust. 3 Rozporządzenia

Pomorski Wojewódzki Konserwator Zabytków

(dalej też zwany: "PWKZ")

po rozpatrzeniu wniosku: Parafii Rzymskokatolickiej pw. św. Wawrzyńca w Różynach, ul. Kościelna 8, 83-031 Łęgowo, [Wnioskodawca] reprezentowanej przez ks. Jarosława Olewnika Proboszcza Parafii

- (1) z dnia: 24.10.2023 r. (data wpływu: 24.10.2023 r.),
- (2) dotyczącego następującego zabytku ruchomego – instrumentu organowego Friedricha Rudolfa Dalitza z 1787 r., znajdującego się w kościele pw. św. Wawrzyńca w Różynach, wpisanego do rejestru zabytków ruchomych pod numerem B441 decyzją Pomorskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Gdańsku z dn. 21.10.2009 r., obecnie pod numerem B-47
- (3) w sprawie: wydania przez PWKZ pozwolenia na prowadzenie prac konserwatorskich i restauratorskich przy instrumencie organowym Friedricha Rudolfa Dalitza z 1787 r., znajdującym się w kościele pw. św. Wawrzyńca w Różynach, wpisanym do rejestru zabytków ruchomych pod numerem B441 decyzją Pomorskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Gdańsku z dn. 21.10.2009 r., obecnie pod numerem B-47

POZWALA

NA PROWADZENIE PRAC KONSERWATORSKICH I RESTAURATORSKICH

[Zakres Pozwolenia] przy instrumencie organowym Friedricha Rudolfa Dalitza z 1787 r., znajdującym się w kościele pw. św. Wawrzyńca w Różynach, wpisanym do rejestru zabytków ruchomych pod numerem B-441 decyzją Pomorskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Gdańsku z dn. 21.10.2009 r., obecnie pod numerem B-47

w zakresie określonym w przedłożonym programie prac autorstwa prof. dr hab. Romana Peruckiego z dnia 01.02.2024 r. [Program konserwatorski i restauratorski], opieczątowanym pieczęcią WUOZ w Gdańsku, stanowiącym integralną część niniejszej decyzji

2. [Sposób Prowadzenia Prac Konserwatorskich i Restauratorskich] zgodnie z ww. programem konserwatorskim:

1. Oczyszczenie instrumentu z wszystkich małych nieoryginalnych elementów w organach: po zdemontowaniu i wymontowaniu wiatrownic należy zabezpieczyć wszystkie elementy drewniane we wnętrzu szafy organowej i podłogi, zakonserwować preparatami owadobójczymi, należy zdemontować deski zasłaniające nieme pola prospektu, odtworzyć wieszaki dla piszczałek prospektowych.

2. Miechy i kanały powietrzne:

- demontaż istniejącego miecha magazynowego
- rekonstrukcja 2 miechów klinowych o historycznej konstrukcji wg wzorca z Krzywego Koła
- zakup i podłączenie elektrycznej dmuchawy w obudowie i ustawienie jej obok miechów na poziomie chóru
- naprawa kanałów powietrznych, kłóców piszczałkowych włącznie z kłocami prospektowymi
- ustalenie ciśnienia powietrza na poziomie 60-70 mm słupa wody

3. Wiatrownice:

- kompleksowa renowacja i konserwacja wiatrownic
- uzupełnienie brakujących ławeczek piszczałkowych o konstrukcji analogicznej do zachowanych fragmentów
- naprawa sprężyn, cięgieł
- oskórowanie wentyli tonowych
- uszczelnienie kanceli tonowych
- wykonanie oskórowania komór powietrznych
- wykonanie napraw zasuw rejestrowych i podłoża pod nimi

4. Traktura gry i rejestrowania:

- przegląd, naprawa uszkodzonych części lub uzupełnienie brakujących części (abstrakty drewniane, wałki skrętne drewniane, kątowniki metalowe na wzór istniejących oryginalnych)
- przywrócenie włączników rejestrowych (kołki) do pierwotnego stanu na wzór organów w Krzywym Kole

5. Stół gry:

- zbudowanie nowych klawiatur manulowej i pedałowej o historycznej konstrukcji na wzór organów z Pasłęka w zakresie materiałów i kolorystyki
- wykonanie nowych manubriów (na wzór Krzywego Koła)
- rekonstrukcja nazw rejestrów (napis wyciskane na skórze ze złotymi literami na wzór Krzywego Koła)
- rekonstrukcja pulpitu nutowego i ławki organowej na wzór organów z Pasłęka

6. Piszczałki

- renowacja zachowanych piszczałek drewnianych i metalowych
- wykonanie brakujących piszczałek w historycznej geometrii i menzurze z wykorzystaniem odpowiedniego, historycznie uzasadnionego materiału stopu metalu i drewna na wzór organów w Pasłęku, z wykorzystaniem menzur piszczałek istniejących organów w Różnachs i rozmiarów wiatrownic (menzury głosów należy dostosować do wielkości otworów w wiatrownicach, menzury piszczałek prospektowych należy dostosować do wycięć zachowanych trzymaków)
- analiza stopu metalu zachowanych piszczałek prospektowych
- analiza menzur zachowanych oryginalnych piszczałek drewnianych
- rekonstrukcja brakujących piszczałek wg istniejących menzur
- konserwacja i renowacja wszystkich piszczałek z maksymalnym zachowaniem substancji zabytkowej

7. Szafa organowa

- uruchomienie zamków oraz wykonanie brakujących okuć w historycznej manierze wg wzoru z Krzywego Koła

- drobne naprawy elementów drewnianej szafy organowej

8. Montaż, intonacja

- montaż całych organów i wykonanie próby ciśnienia powietrza z puszczkami oryginalnymi

9. Cimbelstern

- naprawa i uzupełnienie urządzenia poprzez doprowadzenie kanału powietrznego (ze środka wiatrownicy manualu)

- budowa dzwonków o historycznej konstrukcji

3. [Warunki Pozwolenia]

- (1) Z ustaleniem następujących warunków mających na celu zapobiegnięcie uszkodzeniu lub zniszczeniu zabytków (art. 36 ust. 3 Ustawy o Ochronie Zabytków) polegających na obowiązku:
  - (a) zawiadomienia PKWZ o terminie rozpoczęcia i zakończenia wskazanych w pozwoleniu prac albo badań
  - (b) kierowania tymi pracami albo ich samodzielnego wykonywania przez osobę spełniającą wymagania, o których mowa w art. 37a ust. 1 Ustawy o Ochronie Zabytków;
  - (c) warunek przekazania PWKZ nie później niż w terminie 14 dni przed dniem rozpoczęcia prac, a w toku prac na 14 dni przed dokonaniem zmiany ww. osoby: imienia, nazwiska i adresu oraz dokumentów potwierdzających spełnianie przez tę osobę wymagań, o których mowa w art. 37a ust. 1 ustawy i oświadczenia tej osoby o przyjęciu przez tę osobę obowiązku kierowania tymi pracami albo samodzielnego ich wykonywania;
  - (d) zawiadomienia PWKZ o wszystkich okolicznościach ujawnionych w toku prowadzenia prac, które mogą mieć wpływ na stan zachowania zabytku i zakres prowadzonych prac;
  - (e) prowadzenia dokumentacji przebiegu wskazanych w pozwoleniu prac oraz opracowania ich wyników w sposób umożliwiający jednoznaczną identyfikację i dokładną lokalizację przestrzenną wszystkich czynności, użytych materiałów oraz dokonanych odkryć i przekazania jej PWKZ w terminie 3 miesięcy od dnia zakończenia tych prac;
  - (f) dokonania odbioru końcowego wykonanych prac konserwatorskich i restauratorskich z udziałem przedstawiciela PWKZ.

4. [Termin Ważności Pozwolenia] Z ustaleniem następującego terminu ważności niniejszego pozwolenia do dnia: 31.12.2025 r.

UZASADNIENIE

1. Przebieg Postępowania.

Do Pomorskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków wpłynął w dniu 24.10.2023 r. wniosek Parafii Rzymskokatolickiej pw. św. Wawrzyńca w Różynach w sprawie wydania przez PWKZ pozwolenia na prowadzenie prac konserwatorskich i restauratorskich przy instrumencie organowym Friedricha Rudolfa Dalitza z 1787 r., znajdującym się w kościele pw. św. Wawrzyńca w Różynach, wpisanym do rejestru zabytków ruchomych pod numerem B441 decyzją Pomorskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Gdańsku z dn. 21.10.2009 r., obecnie pod numerem B-47. W dniu 11.12.2023 r. stowarzyszenie Fundacja Trinitas Artis złożyło wniosek o uznanie za stronę w postępowaniu. Postanowieniem z dnia 22.01.2024 roku zostało dopuszczone na prawach strony do przedmiotowego postępowania. W dniu 22.01.2024 roku zawiadomiono strony o wszczęciu postępowania administracyjnego w przedmiotowej sprawie. W dniu 24.01.2024 r. PWKZ wezwał wnioskodawcę tj. Parafię Rzymskokatolicką pw. św. Wawrzyńca w Różynach do uzupełnienia braków formalnych w postaci programu prac konserwatorskich, który został złożony w dniu 29.01.2024 r. W dniu 13.02.2024 r. przedstawiciel Fundacja Trinitas Artis, prof dr hab. Andrzej Szadejko zapoznał się z aktami sprawy i pismem z dnia 19.02.2024 roku (wpłynęło dnia 20.02.2024 r.) odniósł się krytycznie do programu prac przy przedmiotowym obiekcie autorstwa prof. dra. hab. Romana Peruckiego. W odpowiedzi na zarzuty Fundacji Trinitas Artis w dniu 26.02.2024 r. złożył pismo prof. dr hab. Roman

Perucki. W dniu 26.02.2024 r. PWKZ zawiadomił strony o zakończeniu zbierania materiału dowodowego. W dniu 12.03.2024 r. przedstawiciel Fundacji Trinitas Artis, prof dr hab. Andrzej Szadejko zapoznał się z aktami sprawy. W dniu 15.03.2024 r, złożył pismo w przedmiotowej sprawie. W dniu 19.03.2024 roku z aktami sprawy zapoznał się prof. dr hab. Roman Perucki, przedstawiciel Parafii.

2. Uzasadnienie faktyczne i prawne.

Instrument organowy Friedricha Rudolfa Dalitza z 1787 r., znajdujący się w kościele pw. św. Wawrzyńca w Różynach, wpisany został do rejestru zabytków ruchomych pod numerem B-441 (obecnie pod numerem B047) decyzją Pomorskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Gdańsku z dn. 21.10.2009 r., z uwagi na wartości artystyczne, historyczne i naukowe. Skutkiem ww. decyzji objekty te podlegają ochronie prawnej na mocy art. 7 pkt 1 Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. W związku z powyższym wszelkie działania przy nich prowadzone, przed ich podjęciem, wymagają – zgodnie z art. 36 ust. 1 cytowanej Ustawy - pozwolenia Pomorskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. Wraz z wnioskiem strony złożony został m.in. wymieniony w sentencji niniejszej decyzji program prac konserwatorskich i restauratorskich. Fundacja Trinitas Artis złożyła pisma, w której zawarła krytyczne uwagi w stosunku do programu autorstwa prof. dr hab. Romana Peruckiego. PWKZ, biorąc pod uwagę wystąpienia obu stron postępowania, których przedstawiciele reprezentują wysoką wiedzę i doświadczenie w zakresie konserwacji instrumentów organowych, stwierdził się, że realizacja zawartego w przedmiotowym programie zakresu prac nie wpłynie negatywnie na zachowane wartości instrumentu. Celem prac konserwatorskich jest ich przywrócenie do stanu pierwotnego., poprawa ich stanu technicznego i przywrócenie wartości artystycznych.

Po stwierdzeniu spełnienia wymogów formalnych i merytorycznych, w oparciu o art. 7 ust. 1, art. 36 ust. 1 pkt 1, art. 36a ust. 1 Ustawy o Ochronie Zabytków oraz § 12 ust. 1, pkt 1-7, § 12 ust. 2 pkt. 1, 3, 4, § 12 ust. 3 Rozporządzenia orzeczono jak w sentencji.

POUCZENIE

1. Od decyzji niniejszej przysługuje stronom odwołanie do Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego za pośrednictwem tutejszego organu w terminie 14 dni od dnia doręczenia (art. 129 § 1 i § 2 KPA).
2. W trakcie biegu czternastodniowego terminu do wniesienia odwołania strona może zrzec się prawa do wniesienia odwołania wobec Pomorskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków jako organu administracji publicznej, który wydał decyzję, składając oświadczenia o zrzeczeniu się prawa do wniesienia odwołania. Z dniem doręczenia organowi administracji publicznej oświadczenia o zrzeczeniu się prawa do wniesienia odwołania przez ostatnią ze stron postępowania, decyzja staje się ostateczna i prawomocna (art. 127a § 1 i 2 KPA), a ponadto podlega wykonaniu (art. 130 § 4 KPA).
3. Zgodnie z art. 47 ust. 1 Ustawy o Ochronie Zabytków, PWKZ może wznowić postępowanie w sprawie wydanego pozwolenia, o którym mowa w art. 36 ust. 1, a następnie zmienić je lub cofnąć, w drodze decyzji, jeżeli w trakcie wykonywania prac określonych w pozwoleniu wystąpiły nowe fakty i okoliczności, mogące doprowadzić do uszkodzenia lub zniszczenia zabytku.
4. W toku postępowania strony oraz ich przedstawiciele i pełnomocnicy mają obowiązek zawiadomić organ administracji publicznej o każdej zmianie swojego adresu, w tym adresu elektronicznego. W razie zaniedbania tego obowiązku, doręczenie pisma pod dotychczasowym adresem ma skutek prawny (art. 41 § 1 i 2 KPA).
5. Na podstawie art. 162 § 1 Kodeksu Postępowania Administracyjnego PWKZ stwierdza wygaśnięcie decyzji w przypadku, gdy została ona wydana z zastrzeżeniem dopełnienia przez stronę określonego w tej decyzji warunku, a strona nie dopełniła tego warunku.

Pomorski Wojewódzki
Konserwator Zabytków

Dariusz Chmielewski

Otrzymują strony postępowania:

1. Pan Roman Perucki
2. Fundacja Trinitas Artis, ul. Kolarska 8b, 80-180 Gdańsk zpo

3. WUOZ w Gdańsku – a/a/ MR

Do wiadomości:

1. Parafia Rzymskokatolicka pw. św. Wawrzyńca
ul. Kościelna 8
83-031 Łęgowo
2. Kuria Metropolitalna Gdańska, ul. Bp. E. Nowickiego 1, 80-330 Gdańsk-Oliwa

Opłatę skarbową uiszczono na podstawie art. 4 ustawy z dnia 16.11.2006 r. o opłacie skarbowej (t.j. Dz.U. z 2020 r. poz. 1546 z późn. zm.) w wysokości 82,- pln, Małgorzata Rochman-Białkowska, inspektor ochrony zabytków

Klauzula informacyjna

Zgodnie z art. 13 ust. 1 i 2 rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2016/679 z dnia 27 kwietnia 2016 r. w sprawie ochrony osób fizycznych w związku z przetwarzaniem danych osobowych i w sprawie swobodnego przepływu takich danych oraz uchylenia dyrektywy 95/46/WE (Dz.U.L 119 z 4.05.2016r.) zwanych dalej „RODO”, informuję, że:

- 1) Administratorem przetwarzającym Pani/Pana dane osobowe jest Pomorski Wojewódzki Konserwator Zabytków z siedzibą w Gdańsku, ul. Dyrekcyjna 2-4,
- 2) W Wojewódzkim Urzędzie Ochrony Zabytków wyznaczony został Inspektor Ochrony Danych, z którym można skontaktować się:
– przez email: iod@zabytki.mail.pl lub
– listownie na adres: Dyrekcyjna 2-4, 80-852 Gdańsk
- 3) przetwarzanie danych osobowych następuje w celu prowadzenia postępowań administracyjnych na podstawie przepisów prawa-ustawy z dnia z ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz przepisów wykonawczych do ustawy, ustawy z dnia 7 lipca 1994 r. Prawo budowlane, ustawy z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody, ustawy z dnia 14 czerwca 1960 r. Kodeks postępowania administracyjnego. Zgodnie z art. 6 ust. 1 lit. c RODO, przetwarzanie jest niezbędne do wypełnienia obowiązku prawnego ciążącego na administratorze
- 4) W związku z przetwarzaniem danych w celu wskazanym powyżej, Pani/Pana dane osobowe mogą być udostępniane innym odbiorcom lub kategoriom odbiorców danych osobowych, którymi mogą być:– podmioty, które przetwarzają Pani/Pana dane osobowe w imieniu Administratora na podstawie zawartej umowy powierzenia przetwarzania danych osobowych (tzw. podmioty przetwarzające),– inne upoważnione organy lub instytucje publiczne.
- 5) Pani/Pana dane osobowe nie będą przekazywane do państwa trzeciego lub organizacji międzynarodowej.
- 6) Pani/Pana dane osobowe będą przetwarzane przez okres niezbędny do realizacji wskazanego powyżej celu przetwarzania, w tym również obowiązku archiwizacyjnego wynikającego z przepisów prawa.
- 7) Posiada Pani/Pan prawo żądania dostępu do treści swoich danych, prawo ich sprostowania, usunięcia ograniczenia przetwarzania, wniesienia sprzeciwu wobec przetwarzania, prawo do przenoszenia danych, prawo do cofnięcia zgody na przetwarzanie w dowolnym momencie bez wpływu na zgodność z prawem przetwarzania, którego dokonano na podstawie zgody przed jej cofnięciem.
- 8) Ma Pani/Pan prawo wniesienia skargi do organu nadzorczego, tj. Prezesa Urzędu Ochrony Danych Osobowych.
- 9) Podanie przez Panią/Pana danych osobowych jest warunkiem rozpatrzenia sprawy (przeprowadzenia postępowania administracyjnego) przez Pomorskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Gdańsku i wynika z przepisów prawa; co do zasady jest dobrowolne, jednak niezbędne do załatwienia sprawy w Wojewódzkim Urzędzie Ochrony Zabytków w Gdańsku, o ile z przepisów ustawy nie wynika prawny obowiązek udostępnienia Pomorskiemu Wojewódzkiemu Konserwatorowi Zabytków danych osobowych (w szczególności w związku z obowiązkami dysponenta zabytku o których mowa w art. 28 ust. 1 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.)

- 10) Przetwarzanie podanych przez Panią/Pana danych osobowych nie będzie podlegało zautomatyzowanemu podejmowaniu decyzji, w tym profilowaniu, o którym mowa w art. 22 ust. 1 i 4 ogólnego rozporządzenia o ochronie danych osobowych z dnia 4 kwietnia 2016 r.

odejmowa
ch z dnia 2

Gdańsk, 01.02.2024 r.

prof. dr hab. Roman Perucki
członek Komisji Liturgicznej
Archidiecezji Gdańskiej

Pomorski Wojewódzki Konserwator Zabytków
Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków w Gdańsku
ul. Dyrekcyjna 2-4
80-852 Gdańsk

Szanowny Panie Konserwatorze,

Zgodnie z Rozporządzeniem Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich z dnia 2 sierpnia 2018 r. (Dz.U. z 2018 r. poz. 1609) §3 poz. 3 dołączam do wniosku Parafii Rzymskokatolickiej p.w. Św. Wawrzyńca w Różynach dotyczących wydania pozwolenia na prowadzenie prac konserwatorskich organów Fr. R. Dalitza z 1787 roku: opinię (rys historyczny), opis stanu zachowania zabytku, wskazanie oczekiwanych efektów prac oraz wskazanie czynności, metod, materiałów i technik wykonania rekonstrukcji i renowacji organów.

Opinia/rys historyczny

Dotyczy historycznych organów kościoła parafialnego w Różynach (Rosenberg bei Praust). Późnobarokowy prospekt organowy wraz z instrumentem wykonany przez Friedricha Rudolfa Dalitza z 1787 r. Wymiary prospektu: ok. 240 x 200 x 200 cm. Instrument został wpisany do rejestru zabytków ruchomych województwa pomorskiego pod numerem rejestru B-441, na mocy decyzji na podstawie art. 89 pkt 2, art. 91 ust. 4, art. 6 ust. 1 pkt 2 lit. A i f art. 10 ust. 1 Ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz art. 104 Ustawy z dnia 14 czerwca 1960 r. – Kodeks postępowania administracyjnego, w wyniku postępowania administracyjnego prowadzonego na wniosek Parafii Rzymskokatolickiej p.w. św. Wawrzyńca w Różynach z dnia 23.09.2009 r. przez Pomorskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Gdańsku.

WOJEWÓDZKI URZĄD
OCHRONY ZABYTKÓW
w Gdańsku
ul. Dyrekcyjna 2-4, 80-852 Gdańsk
tel. 58 301 62 67, NIP 581-309-334

Organy w kościele parafialnym w Różynach usytuowane są na drewnianym chórze muzycznym nad głównym wejściem do kościoła. Szafa organowa wkomponowana została w balustradę chóru. Frontowa oprawa szafy złożona jest z trzech wież piszczalkowych – centralnej wielobocznej i dwóch dwubocznych oddzielonych płaszczyznami piszczalkowymi. Krawędzie szafy, wykroje piszczalkowe oraz zwieńczenie przyozdobione ażurowym ornamentem rocaille z motywami roślinnymi, u spodu prospektu owalny kartusz obramowany ornamentem roślinnym, zamalowany. Pod wtórną warstwą polichromii znaleźć można inskrypcję z datą ostatniej renowacji. Na szczycie środkowej wieży obrotowa gwiazda dzwoniąca, Obudowa pokryta monochromatyczną wtórną polichromią, ornamenty brązą. Z lewej strony prospektu przylega kontuar z klawiaturą manuału i pedału, powyżej manubria z uchwytami z porcelanowymi płytkami i napisami rejestrów. We wnętrzu prospektu piszczalki cynowe i drewniane, przy czym część cynowych została zdekompletowana. Na jednej z cynowych piszczalek widnieje wyryta sygnatura budowniczego instrumentu „Principal 4 Fuß/1787/Fried. Rud. Dalitz/me fecit/Gedanensis”. Decyzja Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków 21.10.2009 roku.

Organy w Różynach są ze swoim barokowym prospektem wyjątkową ozdobą zadbanego i bogato wyposażonego kościoła. Naprawy, remont organów przeprowadzano m.in. w roku 1800, 1829, 1846, 1891, co potwierdzają inskrypcje w szafie w sekcji pedału. Zauważalne na szafie organowej i w jej wnętrzu ślady, wskazują na kolejną przebudowę, która miała miejsce między 1900 a 1920 r. i która mogła być przeprowadzona przez Otto Heinrichsdorffa z Gdańska (manubria są takie same, jak te, zachowane w Pruszczu Gdańskim, gdzie Heinrichsdorff prawdopodobnie przebudowywał organy). Prawdopodobnie przy okazji owej przebudowy w Różynach ciągła rejestrowe umieszczono niżej, zbudowano nową klawiaturę manuałową oraz za organami umieszczono nowy miech magazynowy z czerpakami. Elektryczna dmuchawa była zainstalowana przed 1945 r. na strychu kościelnym, obecnie nie zachowana. Według informacji pozyskanych od parafian z Różyn, organy przetrwały koniec II wojny światowej bez żadnych uszkodzeń i były w pełni sprawne. Po roku 1945 piszczalki organów zostały jednak zdemontowane w celu m.in. uzupełnienia i powtórnego uruchomienia rozszabrowanych organów m.in. w sąsiednim Łęgowie (Langenau bei Praust). Podczas oględzin organów prze K Urbaniaka i M Rosta w Łęgowie w dniu 6 maja 2009 r. zidentyfikowano piszczalki Dalitza pochodzące z organów w Różynach. Te całkowicie obce romantycznemu instrumentowi piszczalki, powróciły do Różyn z Łęgowa. Potwierdziłem ten fakt w dniu oględzin we wrześniu 2023 r.

WOJEWÓDZKI URZĄD
OCHRONY ZABYTKÓW
ul. 100-lecia 100-352 Gd.
80-352 Gd.
NIP 583-2019

dniach 2 marca 2009 oraz 5 maja 2009 r., po wizycie w Różnachs Martina Rosta – rzeczoznawcy organowego i organisty oraz dr. hab. Krzysztofa Urbaniaka – Organisty i wykładowcy Akademii Muzycznej im. Krzysztofa Pendereckiego w Krakowie i Akademii Muzycznej w Łodzi, dokonano oględzin historycznych organów, a we wrześniu 2023 roku dokonałem dokładnych oględzin Anno Domini 2023. Instrument jest rodzajem pozytywu umieszczonego na balustradzie chóru, z wbudowanym w bok szafy organowej stołem gry. Organy zostały wybudowane w 1787 r. przez słynnego gdańskiego budowniczego Friedricha Rudolfa Daltiza (1721 r. – 1806 r.?). W XVIII wieku również inni organmistrzowie byli popularni na tych terenach, a spośród nich można wymienić: Andreasa Hildebrandta, Johanna Friedricha Rhode, Gottlieb Paschke czy Johanna Schultz. Natomiast to właśnie F.R. Dalitz zapisał się w historii jako jeden z najlepszych budowniczych organów w historii miasta Gdańska. W swoim dorobku organmistrz posiada następujące instrumenty /Janca& Renkewitz/:

1750 r. – Guttland, „Probstuck” wraz z A. Hildebrandtem

1757 r. – Ewangelicki kościół na starym mieście- Toruń (budowa)

1757 r. – Kościół Świętej Trójcy w Gdańsku (naprawa)

1758/60 – Bazylika Mariacka w Gdańsku, przebudowa wielkich organów

1761/62 – Budowa organów w Kościele reformowanym, franciszkańskim, Gdańsk-Chełm

1762/63 – Kościół św. Anny w Elblągu, budowa organów

1763 – Bazylika św. Bartłomieja w Gdańsku, naprawa organów

1765 – Kościół Ewangelicki w Gniewie, budowa

1765/67 - Kościół Bożego Ciała w Gdańsku, budowa organów

1767/68 – Dom Dobroczynności w Gdańsku, zakup i przebudowa starych organów z Kościoła Bożego Ciała

Ok. 1770 – Kaplica angielska w Gdańsku, budowa organów

1773 – Juskowo, budowa

1776 – Sobieszewo, budowa

1778 – Bazylika Mariacka w Gdańsku, budowa organów chóranych

1779 – Bazylika Mariacka w Elblągu, naprawa organów

- 1782 – Kościół Ducha Świętego w Gdańsku, budowa organów
1787 – Kościół w Różynach, budowa nowych organów
1788 – Kościół Mennonitów w Gdańsku, budowa
1791 – Krzywe Koło, budowa organów
1790/93 – Archikatedra Oliwska w Gdańsku, przebudowa i ukończenie organów głównych
1798 – Stegna, budowa
1806 – St. Salvator, Gdańsk, naprawa zniszczonych organów Hildebrandta z 1738 r.

Obecna forma zachowanego w Różynach obiektu wskazuje na to, iż instrument ten, pierwotnie nieposiadający pedału, został wkrótce po zakończeniu budowy sekcji manualowej (jednak jeszcze przed lub w roku 1800) powiększony, prawdopodobnie przez samego Dalitza, o sekcję pedału. Autorstwo instrumentu potwierdza odnaleziona inskrypcja umieszczona na największej piszczałce prospektowego głosu Principal 4': C

Principal 4 Fuß 1787 Fried Rud Dalitz Me fecit Gedanensis !!!

Opis stanu zachowania zabytku:

Ogłędzin dokonałem we wrześniu 2023 r.:

Stół gry:

Powyżej klawiatur znajduje się 14 oryginalnych otworów → głosów 12 !; po sprawdzeniu zasuw w wiatrownicach można z całą pewnością to potwierdzić. Plus Cimbelstern (gwiazda) i Kalikant? Razem jest 14 otworów dla kołków rejestrowych.

W organach znajdują się kołki z porcelany początek wieku XX, poniżej starych oryginalnych otworach podłączonych do cięgieł rejestrowych organów Dalitza.

Niżej klawiatura manualu C – d3, 51 klawiszy, bez krótkiej oktawy,

25 – popychaczy do pedału, 25 klawiszy C-c¹, bez krótkiej oktawy; brak klawiatury pedałowej.

Zachowało się 8 oryginalnych cięgieł rejestrowych.

Wałki skrętne są zachowane oryginalne.

WOJEWÓDZKI URZĄD
OCHRONY ZABYTKÓW
w Gdańsku
ul. Dąbrowskiego 211, 80-072 Gdańsk
tel. 58 501 02 07, NIP 58-200-77-74

loczne szkody drewnojadów na piszczalbach drewnianych, obudowie i innych elementach drewnianych. Przy czym wiatrownice dębowe zachowane są w bardzo dobrym stanie.

W środkowej części prospektu we wieży znajduje się 7 oryginalnych piszczalek i w bocznych polach prospektowych po 7 sztuk otworów piszczalkowych, w płaskiej części prospektu 2 x 14 otworów do piszczalek. Łącznie razem znajdowały się 43 piszczalki prospektowe. Zachowało się tylko 7 piszczalek prospektowych we wieży środkowej prospektu.

Strój ca. 455 Hz = a1 mierzone przy 22 stopniach we wrześniu 2023

Zabudowa stołu gry nie jest oryginalna, pochodząca z przebudowy w latach 1900 – 1920 (Heinrichsdorf ?). Drugi rząd niżej położonych otworów pochodzi z czasu 1900-1920, z tego czasu pochodzą także manubria (czarne, polerowane, z tabliczkami porcelanowymi).

Brak jednego cięgiła oraz jednej tabliczki porcelanowej, jedno z cięgieł (Zimbelstern) - posiada inne manubrium (czarne, bez tabliczki porcelanowej), pocz. XX w.

Klawiatura manualowa (okładziny dolnych klawiszy z celuloиду), pocz. XX w.

Klawiatura pedałowa - aktualnie brak.

1.Szafa organowa

Prospekt organowy i balustrada zostały poddane gruntownym pracom konserwatorskim w 2014 roku i świadczy o znakomitym instrumencie w Różnachs i jest pierwszym wykonanym elementem instrumentu.

Wymiary prospektu: wysokość 4 metry, szerokość 4,20 m; balustrada wysokość 1 m, szerokość 20 m

a) Szafa sekcji manualu jest całkowicie zachowana

Sosna, 5-częściowy prospekt (środkowa wieża wieloboczna, boczne wieże o przekroju trójkątnym, pomiędzy wieżami po dwa płaskie pola piszczalkowe, jeden nad drugim), pod prospektem znajduje się obramowany snycerką duży kartusz. Snycerka w stylu późnego baroku, względnie wczesnego rokoka, zachowana całkowicie, prospekt utrzymany w kolorze jasnym ze złożoną snycerką.

Z dokumentacji konserwatorskiej przed konserwacją /2014/:

Prospekt drewniany polichromowany. Frontowa oprawa szafy złożona z trzech wież piszczalkowych – centralnej wielobocznej i dwóch dwubocznych. Krawędzie szafy, wykroje piszczalkowe oraz zwieńczenie przyozdobione ażurowymi ornamentami

Województwo Śląskie
Urząd Wojewódzki
ul. Dąbrowskiego 101
41-200 Katowice

rokokowymi z motywami roślinnymi. U spodu prospektu owalny kartusz obramowany ornamentem roślinnym. Na szczycie środkowej wieży obrotowa gwiazda dzwoniąca./brak dzwonków i mechanizmu/.

Dane dotyczące konserwacji:

Inwestor: Parafia Rzymskokatolicka p.w. św. Wawrzyńca w Różynach

Wykonawcy: Agnieszka Sikorska – konserwator dzieł sztuki

Jakub Sikorski – artysta malarz

Pracownia plastyczna: ul. Grobla III 1/6, 80-840 Gdańsk.

Tłumaczenie tekstu kartusza:

„Nawet gdy usta wasze zamknie śmierć, ciała w proch się obróca, a dusze z aniołami zjednoczone Boga w Trójcy Świętej Jedyne go pieśnią wychwalać będą, to nawet wtedy te organy wciąż na chwałę Boga grać będą i miastu waszemu radosną pieśń dziękczynną przynosić. Budowę tych organów zlecili ku chwale Boga Benjamin Bark i jego małżonka Christina.”

b) Szafa sekcji pedału

Zachowana całkowicie z uszkodzeniami od strony wewnętrznej przez drewnojady (sosna), umieszczona za szafą manualową i nieco od niej szersza, pomalowana również na biały kolor.

2. Stół gry

Z ekspertyzy K. Urbaniaka i M. Rosta (2009): Instrument umieszczony po stronie południowej. Szafka wokół stołu gry nie jest oryginalna, być może zbudowana dopiero w latach 1900 – 1920, oryginalne otwory dla cięgieł rejestrowych o cztero kątnym przekroju są zachowane (obecne cięgła znajdują się poniżej częściowo zachowanego, nieoryginalnego pulpitu nutowego), drugi rząd niżej położonych otworów pochodzi z czasu 1900-1920, z tego czasu pochodzą także manubria (czarne, polerowane, z plakietkami porcelanowymi). Brak jednego cięgła oraz jednej tabliczki porcelanowej, jedno z cięgieł (Zimbelstern) posiada inne manubrium (czarne, bez tabliczki porcelanowej), klawiatura manualowa (okładziny dolnych klawiszy z celuloиду, górne klawisze, z ok. 1920 r. klawiatura pedałowa, aktualnie brak.

WOCENIENIE IZKON
OCENA NIE WYSTAWIŁ
ul. Dębowa 2, 80-832 Gdańsk
tel. 58 301 92 67, NIP 200-2097-0011

3. Miechy

Jeden miech magazynowy z czerpakami w drewnianej obudowie, zbudowany między 1900-1920 r., oryginalne miechy klinowe nie zachowały się.

4. Wiatrownice:

Pedałowa:

Długość: 2340 mm , Szerokość: 440 mm

Szerokość kłoców piszczałkowych:

Subbas 16' i Octava 8' szerokość – 240 mm

Flöte 8' i Chorałbas 4' szerokość - 180 mm

Wiatrownica manualowa:

Długość 1570 mm , szerokość 710 mm, wysokość od wiatrownicy do sufitu 1600 mm

Dwie wiatrownice klapowo-zasurowe, po jednej dla manualu i dla pedału, zachowane w oryginalnym i stosunkowo dobrym stanie, materiał: dąb i sosna, ławeczki piszczałkowe wiatrownicy manualowej zachowane prawie kompletne, niektóre połamane części są zabezpieczone i złożone w organach. Na kłocach wiatrownicy manualowej znajdują się oryginalne, pisane tuszem oznaczenia rejestrów (bez Flöte 8' w pedale i Flagoletth 1' w manualu), kłocze noszą ślady późniejszych zmian.

Zasuwy rejestrowe z drewna dębowego, oryginalne – z kwadratowymi otworami pod piszczałki, dębowe oryginalne nakładki na sztoku.

4 zasuw dębowe rejestrowe w pedale zachowane w bardzo dobrym stanie.

Oryginalne wałki skrętne w pedale 24 sztuki /brak szt. 1 / bo jest 25 otworów pod piszczałki, co wskazuje iż było 25 klawiszy w klawiaturze nożnej.

4) Mechanizm gry i rejestrowania

W manualu zachowane są wałki skrętne brak jednego wałka, który dostarcza powietrze do dzwonek- Cimbelstern (otwór na środku wiatrownicy).

Mechanizm zachowany prawie całkowicie, mechanika rejestrowa z żelaznymi elementami (dla rejestrów manualowych nieco zmieniona poprzez wtórne umieszczenie cięgieł na

nizszej pozycji w stole gry, ale bez zmiany głównych elementów traktury), mechanika tonowa sekcji manuału jest skonstruowana jako leżąca rama z wałkami skrętnymi i żelaznymi kątownikami.

5) Piszczalki

a) Piszczalki metalowe

zachowało się tylko 7 prospektowych piszczałek w centralnej wieży (7 najniższych tonów głosu Principal 4'). Zachowały się ponadto resztki dalszych niewielkich pryncypałowych piszczałek we wnętrzu organów oraz niema piszczałka prospektowa z jednego z niemych pól prospektu. Cynowe piszczałki prospektowe charakteryzują się bardzo wysoką jakością wykonania /w tym jakością lutowania/.

- Pryncypał 4' – wysoki stop cyny,

Menzury:

C Ø 78 mm długość korpusu 1120 mm

Cis Ø 74 mm długość korpusu 1070 mm

D Ø 70 mm długość korpusu 1010 mm

Dis Ø 67 mm długość korpusu 950 mm

E Ø 64 mm długość korpusu 900 mm

F Ø 61 mm długość korpusu 850 mm

Fis Ø 58 mm długość korpusu 800 mm

Widoczne są wgniecenia w piszczałkach, lutowanie mistrzowskie.

Dostroiki pouszkodzane (wycinane zgodnie z praktyką ubiegłych czasów).

- Flet 8' szerokość kłoca 210 mm

12 piszczałek drewnianych - zachowane, reszta piszczałki metalowe, ławeczki, kłocze z otworami okrągłymi wskazują, że były to piszczałki z metalu. Do dziś niezachowane.

- Pryncypał 8' + flet 4' – umiejscowione były na jednym klocu o szerokości 165 mm.

- Pryncypał 8' - pierwsze piszczałki drewniane kryte o wąskiej menzurze.

- Flet 4' – 21 piszczałek drewnianych, 30 sztuk piszczałek metalowych.

- Quinte 3 - 2 2/3 i Octave 2' razem umiejscowione na jednym klocu o szerokości 140 mm

- Mixt. 3 chórowa, nie 4 ! jak było we wcześniejszej ekspertyzie (K. Urbaniak, M. Rost).

Szerokość kłoca 140 mm na miksaturę i głos 1'.

Po analizie istniejących instrumentów Dalitza należy zastosować: głos flagolet 1'.

b) Piszczałki drewniane klawiatury pedałowej:

- Oktawbas 8' posiada oryginalny dostroik z blachy metalowej.

Zachowanych jest 17 oryginalnych piszczałek.

Wymiary zachowanych piszczałek o następujących przekrojach:

- 1) 118 mm x 90 mm – długość korpusu 2250 mm
- 2) Brak piszczałki
- 3) 105 mm x 75 mm – długość korpusu 2010 mm
- 4) 100 mm x 75 mm – długość korpusu 1900 mm
- 5) 95 mm x 72 mm – długość korpusu 1800 mm
- 6) 90 mm x 70 mm itd.

- Chorałbas 4'

Zachowane jest 5 oryginalnych piszczałek drewnianych Chorałbasu.

Pierwsze dwie piszczałki:

87 mm x 60 mm – długość 835 mm,

80 mm x 58 mm – dł. 790 mm.

- Flet 8' z manuału – 12 pierwszych piszczałek drewnianych zachowanych jest w stanie oryginalnym – w tym pierwsze C:

Wymiary 80 mm x 62 mm – o długości 1300 mm

/edal C-c 1

9) Subbass 16'

10) Octave 8'

11) Flöte 8'

12) Choralbass 4'

Rejestry poboczne:

13) Calkant - dzwonek dla kalikanta

14) Zimbelstern – dzwoniąca gwiazda;

Zachowane koło i gwiazda, trzeba dorobić: łopatki, dzwonki, stelaż, kanał powietrzny. Otwór na środku wiatrownicy manualowej to miejsce doprowadzenia powietrza do Cymbelsternu.

Na podstawie oględzin stwierdzono, że dyspozycja zachowana była do czasu usunięcia piszczałek w stanie oryginalnym.

Choralbass 4' nosił zapewne pierwotnie nazwę Octave 4'. /ekspertyza K. Urbaniaka/.

Głos Flagoleth posiadały min. następujące instrumenty Dalitza:

Flagoleth 1' – Stegna (Steegen bei Danzig)

Flagoleth 1' – Kirrekofl, Danzig Werder

Flagoleth 1' – Mennonitenkirsche 1788 Danzig

Flagoleth 1' – Hl. Geist Danzig 1782

Wskazanie oczekiwanych efektów prac konserwatorskich i restauratorskich organów w Różynach

Organy w Różynach są niezwykle cennym świadectwem barokowego kunsztu, którym odznaczał się wybitny gdański mistrz. Jest to instrument charakteryzujący się niezwykle wysoką jakością wykonania. W dotychczasowych badaniach Renkewitza/Jancy oraz polskiej ochrony zabytków został on przeoczony, Z uwagi na fakt, iż zachowana jest większość części organowych w Różynach, możliwa jest pełna rekonstrukcja organów, przywracająca bez

problemów pierwotny stan rózynskich organów. Będzie to jeden z najlepiej zachowanych instrumentów, w sposób nie pogorszony mimo minionych dwóch wieków.

Odkrycie zachowanych w dużym stopniu organów Dalitza w Różynach jest niezwykle cennym odkryciem, biorąc pod uwagę skalę zniszczeń organów podczas II wojny światowej na terenach Prus Wschodnich i Zachodnich. Do dnia dzisiejszego zachowały się jedynie nieliczne świadectwa barokowej sztuki budownictwa organowego. Żadne z historycznych organów Gdańska, nie przetrwały wojny – zachowały się jedynie nieliczne projekty. Spośród instrumentów F.R. Dalitza, to właśnie organy w Różynach zachowały się w najlepszej formie. Budowniczy był uczniem słynnego gdańskiego organmistrza Andreasa Hildebrandta, a w swoim dorobku ma budowy i przebudowy wielu gdańskich organów. Z reprezentatywnych organów mistrza w Bazylice Mariackiej (organy główne i chórowe) pozostały do dziś jedynie resztki projektów. Z licznych prac tego organmistrza zachowane są jedynie szafy organowe w Stegnie, w gdańskim kościele Bożego Ciała oraz w Krzywym Kole. Oznacza to, iż organy w Różynach posiadają z perspektywy historyczno-kulturowej wyjątkową wartość i należy z dużą troską o substancję zabytkową je odbudować, zrekonstruować, przywracając do stanu pierwotnego. Organy będą służyły do koncertów, edukacji i będą niezwykle cennym zabytkiem dla wszystkich miłośników kultury dawnego Gdańska i Pomorza.

Program prac konserwatorskich i restauracyjnych organów w Różynach z 1787 roku.

Prace restauracyjne należy wykonać w sposób należyty z użyciem materiałów i technologii czasów powstania organów. Elementy zachowane należy zakonserwować i uzupełnić braki, a elementy brakujące uzupełnić zgodnie ze sztuką organmistrzowską XVIII wieku. Po konserwacji projektu organowego w roku 2014 i wykonaniu szeregu prac konserwatorskich w kościele należy przywrócić również do życia instrument o pierwotnym kształcie, brzmieniu i estetyce przy zachowaniu założeń technicznych, które posiadał instrument w roku jego powstania. Powyższe prace musi wykonać firma z doświadczeniem w budowie małych mechanicznych instrumentów, pozytywów i posiadająca uprawnienia konserwatorskie do konserwacji instrumentów historycznych. Należy dokonać dokładnych pomiarów i dokonać rekonstrukcji menzur, sprawdzić dokładną wysokość al przy temperaturze 18 °C, należy dokonać wyboru temperatury stroju, dokonać analizy procentowego składu metalu istniejących piszczałek projektowych (stop cyny i ołowiu) i odtworzyć piszczałki drewniane na wzór zachowanych oryginalnych piszczałek. Należy dokonać pomiarów i zdokumentować miechy w

Źrzywym Kole (Kriefkohl), dokonać pomiarów kanałów, ramy, cięgieł rejestrowych oraz skóry z nazwami rejestrów (Krzywe Koło), należy zrobić dokumentację klawiatur: manualowej i pedałowej w organach w Pasłęku.

➤ Prace konserwatorskie należy wykonać zgodnie z cytatem z pracy doktorskiej Tomasza Orłowa.

„Konserwacja piszczałek metalowych obejmuje czynności związane z przywróceniem parametrów technicznych, które decydują, podobnie jak w przypadku piszczałek drewnianych, o charakterze i jakości ich brzmienia. Proces obejmuje: walcowanie korpusów i nóg, odtworzenie zniszczonych elementów dźwiękotwórczych oraz uzupełnianie ubytków metodą lutowania. Ingerencja organmistrzowska w toku prac restauratorskich, w ramach konserwacji piszczałek metalowych, jest bardzo szeroka. W wielu przypadkach czynności obejmują całkowity demontaż elementu piszczałki i powtórne ich lutowanie. Sposób ukształtowania elementów dźwiękotwórczych piszczałki metalowej mocno determinuje prace intonacyjne, wyznaczając ramy zakresu działania. W przypadku piszczałek metalowych możliwe jest częściowe uzupełnianie brakujących fragmentów blach metodą miejscowego lutowania. Nawet bardzo mocno zniszczone piszczałki metalowe mogą zostać poddane odbudowie pod warunkiem, iż struktura blachy pozostaje na zadowalającym poziomie. Piszczałka metalowa poddana procesowi ponownego kształtowania i lutowania, wykonana jednak z blachy historycznej, będzie wykazywać lepsze, z muzycznego punktu widzenia, właściwości akustyczne, pożądane w procesie poszukiwania „starego brzmienia”. Pojęcie dobrej jakości dźwięku, które stanowi cel działania konserwatorskiego, należy postrzegać w sposób szczególny, nie tylko jako spełnienie wyłącznie wysokich wymagań technicznych. Konserwacja historycznego zespołu brzmieniowego respektuje punkt odniesienia, jaki wyznaczają same piszczałki, dobrze zachowane. Najważniejsze staje się uwypuklenie cech charakterystycznych, subtelności i niepowtarzalności brzmienia z tego, co przetrwało, a co zostało zniekształcone na skutek upływu czasu.

Intonacja i strój historyczny

Pojęcie intonacji w odniesieniu do organów piszczałkowych, oznacza zakres czynności organmistrzowskich mających na celu osiągnięcie wysokich walorów brzmieniowych instrumentu. Określenie „dobra intonacja” wybranego głosu lub całego instrumentu oznacza zespół cech akustycznych spełniający wysokie kryteria, takie jak: wyrównanie barwy i dynamiki wszystkich dźwięków, nośność brzmienia piszczałek, właściwa proporcja brzmienia, świadomie ukształtowany przebieg dynamiczny na przestrzeni skali, wyeksponowanie cech

charakterystycznych danego typu głosu organowego w kontekście konkretnej stylistyki Brzmienia organów. Jan Chwałek tłumaczy pojęcie intonacji jako: kształtowanie natężenia i barwy dźwięku poszczególnych piszczałek i całych głosów. Pojęcie dobrej intonacji, w odniesieniu do instrumentów, jest znacznie rozszerzone. W tym przypadku uwzględnić należy możliwości i cechy charakterystyczne zachowanych głosów i ich potencjalną wydolność. Punkt ciężkości zostaje przesunięty w stronę egzekwowania brzmienia naturalnego, emitowanego przez piszczałki, których materiał i cechy konstrukcyjne odbiegają od współczesnych norm jakością, precyzją wykonania, oferując jednak unikatową barwę. Proces intonacji takich piszczałek poprzedzony zostaje diagnozą materii piszczałkarskiej, odczytaniem wszystkich szczegółowych parametrów brzmieniowych, które tworzą wytyczne do działania. Skrupulatna analiza substancji częściowo zachowanej dostarcza w większości przypadków niezbędnych informacji, wykorzystywanych w późniejszej pracy nad kształtowaniem barwy dźwięku.

Intonacja głosów organowych jest czynnością indywidualną. Największe znaczenie ma tu wyobrażenie kształtu brzmienia, które powstaje jako wcześniejsza wizja, zaplanowana i stopniowo realizowana. Instrument staje się dziełem autorskim, kompozycją jednego twórcy. Osobowość artystyczna intonatora wyznacza granice możliwości kreowania brzmienia organów. Jest to jeden z najważniejszych najbardziej odpowiedzialnych, w kontekście wartości muzycznej, etapów pracy restauratorskiej instrumentów zarówno historycznych, jak i współczesnych.”

Dlatego intonację należy powierzyć firmie zajmującej się tą dyscypliną organmistrzostwa.

„Jednym z najważniejszych czynników kształtujących brzmienie organów jest strój. W zależności od jakości i rodzaju zastosowanego stroju, instrument przybiera określoną barwę, właściwą dla jego stylu i okresu historycznego, który reprezentuje. Rozważając przypadki organów zabytkowych i analizując ich struktury brzmieniowe, dochodzimy ostatecznie do zagadnienia związanego z końcowym etapem prac restauratorskich, tj. generalnego strojenia i intonacji. Rodzaj zastosowanego systemu podziału oktawy na dwanaście tonów pozostaje ściśle związany z typem organów. Współczesne tendencje w zakresie prac organmistrzowskich zmierzają w kierunku odtwarzania historycznych strojów równomiernie i nierównomiernie temperowanych, stosowanych powszechnie w czasach minionych. Brzmienie instrumentu, w którym zastosowano strój historyczny umożliwia prezentację muzyki komponowanej w ówczesnych czasach.”

WYDZIAŁ URZĄD
KRAJOWY ZWIĄZ
KRAJOWY ZWIĄZ
KRAJOWY ZWIĄZ

1. Należy oczyścić cały instrument z wszystkich małych nieoryginalnych elementów w organach - po zdemontowaniu i wymontowaniu wiatrownic, należy zabezpieczyć wszystkie elementy drewniane we wnętrzu szafy organowej i podłogi, zakonserwować preparatami owadobójczymi. Należy zdemontować deski zasłaniające nieme pola prospektu, odtworzyć wieszaki dla piszczałek prospektowych.

2. Miechy i kanały powietrzne

Należy dokonać demontażu obecnie istniejącego miecha magazynowego, dokonać rekonstrukcji 2 miechów klinowych o historycznej konstrukcji wg wzorca z Krzywego Koła – Organy Dalitza z 1791 r. o wymiarach 210 mm x 100 mm z urządzeniem do kalikowania. Należy dokonać zakupu i podłączyć elektryczną dmuchawę w obudowie i ustawić go obok miechów na poziomie chóru. Należy dokonać naprawy kanałów powietrznych, kłoców piszczałkowych włącznie z kłocami prospektowymi. Należy ustalić ciśnienie powietrza na poziomie 60-70 mm słupa wody.

3. Wiatrownice

Należy dokonać kompleksowej renowacji i konserwacji wiatrownic, uzupełnić brakujące ławeczki piszczałkowe o konstrukcji analogicznej do zachowanych fragmentów, części. Dla porównania organy Dalitza w Koźlinach (Guttlund), które były „Probstick mit A. Hildebrandt” 21 głosów (Janca/Renkewitz) oraz organy w Krzywym Kole (Kriefhol z 1797 r. (Gothfried Hein?) brak dokładnego odczytu i dokładnego nazwiska organmistrza. Wiatrownice są podobnie skonstruowane jak w Różynach. Należy dokonać naprawy sprężyn, cięgieł, należy oskórować wentyle tonowe, wykonać uszczelnienie kanceli tonowych, należy wykonać oskórowanie komór powietrznych oraz wykonać naprawę zasuw rejestrowych i podłóża pod nimi.

4. Traktura gry i rejestrowania

Należy dokonać przeglądu oraz naprawy uszkodzonych części lub brakujące części uzupełnić (abstrakty drewniane, wałki skrętne drewniane, kątowniki metalowe na wzór istniejących oryginalnych). Należy przywrócić włączniki rejestrowe (kołki) do pierwotnego stanu (wyższa pozycja cięgieł w stole gry Dalitza) na wzór organów w Krzywym Kole.

5. Stół gry

Należy zbudować nowe klawiatury manualową i pedałową o historycznej konstrukcji na wzór z organów z Pasłęka (Hildebrandt) w zakresie materiałów i kolorystyki. Należy wykonać nowe manubria (na wzór Krzywego Koła). Należy dokonać rekonstrukcji nazw rejestrów (napisy wyciskane na skórze ze złotymi literami na wzór Krzywego Koła). Należy dokonać

rekonstrukcji pulpitu nutowego i ławki organowej na wzór z Pasłęka – organy Hildebrandta – nauczyciela Dalitza, gdańskiego organmistrza.

6. Piszczalki

Strój $a^1 = ca 455$ Hz (pomiar IX 2023 przy temp. 22°C).

Należy dokonać renowacji zachowanych piszczałek drewnianych i metalowych. Należy wykonać brakujące piszczałki w historycznej geometrii i menzurze z wykorzystaniem odpowiedniego, historycznie uzasadnionego materiału stopu metalu i drewna na wzór organów w Pasłęku, z wykorzystaniem menzur piszczałek istniejących organów w Różynach i rozmiarów wiatrownic. Menzury głosów należy dostosować do wielkości /wynikających z umiejscowienia/ otworów w wiatrownicach (odległości pomiędzy piszczałkami). Ponadto menzury piszczałek prospektowych należy dostosować do wycięć zachowanych trzymaków – [zarówno trzymaki wież bocznych, jak i pól prostych prospektu organowego.] Należy dokonać analizy stopu metalu zachowanych piszczałek prospektowych. Należy dokonać gruntownej analizy menzur zachowanych oryginalnych piszczałek drewnianych i zrekonstruować brakujące piszczałki wg istniejących menzur. Ponadto należy zanalizować piszczałkę drewnianą umieszczoną w organach sygnowaną Rosenberg fis – pochodzącą prawdopodobnie z innych organów. Konserwacji i renowacji wszystkich piszczałek należy dokonać z maksymalnym zachowaniem substancji zabytkowej.

7. Szafa organowa

Należy uruchomić zamki oraz wykonać brakujące okucia w historycznej manierze wg wzoru z Krzywego Koła. Należy wykonać drobne naprawy elementów drewnianych szafy organowej.

8. Montaż, intonacja

Należy dokonać montażu całych organów i wykonać próby ciśnienia powietrza z piszczałkami oryginalnymi, tzn. należy zastosować niskie ciśnienie 60-70 mm. Należy ustalić ciśnienie, intonację oraz należy wykonać strojenie w nierównomiernej temperaturze właściwej dla czasu budowy organów (późnobarokowy strój). W uzgodnieniu z Komisją i Konserwatorem Wojewódzkim. Autor wskazuje późnobarokowy strój.

9. Cimbelstern

Należy dokonać naprawy i uzupełnić urządzenie poprzez doprowadzenie kanału powietrznego (ze środka wiatrownicy manualu) oraz zbudować dzwonki o historycznej konstrukcji.

Gdańsk, 01.02.2024 r. prof. dr hab. Roman Perucki

Wojewódzki Instytut
Ochrony Zabytków
ul. Długa 10
80-200 Gdańsk
13.02.2024